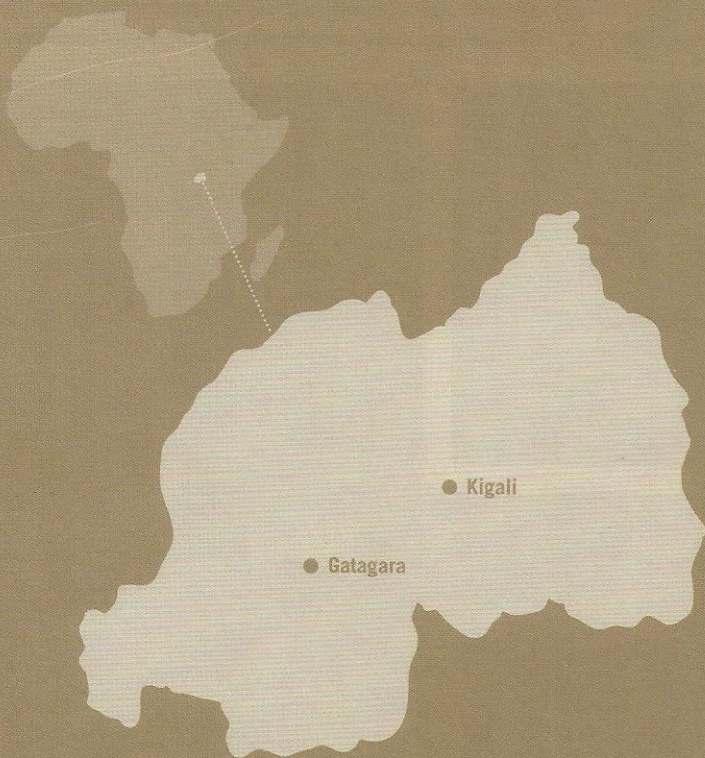

De pottenbakkerij van Gatagara, Rwanda

Deel 2: anno 2008–2009

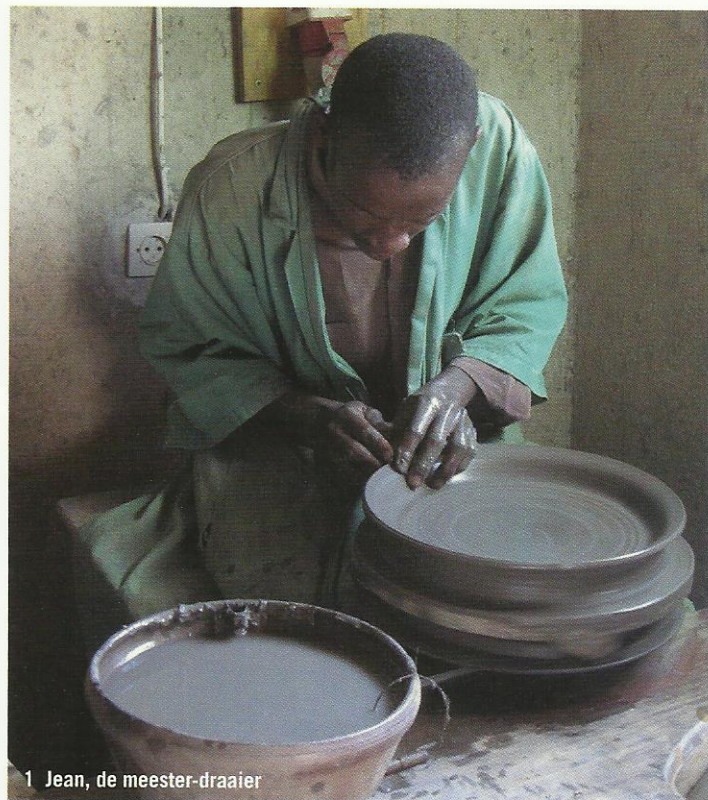
November 2008 schreef de Belgische keramist Patty Wouters in keramisch magazine KLEI over de bewogen geschiedenis van de pottenbakkerij van Gatagara in Rwanda. De rijke traditie van de Batwa's, de oorspronkelijke pygmeeënbevolking, is hier in de jaren zeventig nieuw leven ingeblazen met hulp van Charles Bottin uit België. In deel 2 kunt u lezen hoe het momenteel met de pottenbakkerij gaat én het verslag van Patty over haar eigen verblijf in deze pottenbakkerij.

Jean-Bosco Bakundukize, de 'manager' van de pottenbakkerij van Gatagara, krijgt in 2006 de kans om België en Nederland te bezoeken naar aanleiding van een Afrikaans-Europese tentoonstelling in het kader van de tiende keramiekiënnale van Andenne (BE). In Europa maakt hij kennis met hedendaags gebruiksgoed met kleurrijke glazuren en decoraties. Sindsdien droomt Jean-Bosco ervan om de productie van Gatagara aan te passen aan hedendaagse behoeften door de vormgeving en de kleuren te verfijnen. Hij wil ook graag jongeren aantrekken en hen inwijden in het ambacht. Bovendien zijn er problemen met het stoken: hout is schaars en ook heel duur geworden. Sinds enkele jaren is het omwille van de ontbossing en om ecologische redenen verboden om hout te kappen, tenzij voor professioneel gebruik. De pottenbakkerij moet telkens een aanvraag indienen om hout te mogen kappen voor het stoken van de keramiekovens.

Jean-Bosco wordt echter tegengewerkt door het corrupte bestuur. Als hij gedurende zes maanden geen vergunning krijgt, moet het stoken van de houtovens worden stilgelegd, met als gevolg dat de voorraad niet kan worden bijgevuld, er geen bestellingen meer kunnen worden opgevolgd en de inkomsten enorm teruglopen. Als de vergunning om hout te kappen dan toch eindelijk wordt verleend, is er een enorme achterstand. Het hout moet in principe minimaal zes maanden drogen, maar achterstallige bestellingen maken de werknemers van de pottenbakkerij ongedurig en er wordt toch gestookt met hout dat niet volledig droog is. Gevolg: het stookproces duurt veel langer dan anders, er wordt meer hout verbruikt en uiteindelijk wordt de temperatuur van 1300 °C niet gehaald. De resultaten zijn ontmoedigend.

De Belgische Valérie Thierry, die als vrijwilliger in Rwanda werkt en regelmatig de pottenbakkerij van Gatagara bezoekt, verneemt de problemen waarmee ze te kampen hebben. Zij suggereert Jean-Bosco om de hulp in te roepen van Ex-Change, een Vlaamse ngo, die experts uitzendt om steun te bieden aan zinvolle projecten. Jean-Bosco stelt een dossier samen waarin het project en de huidige problemen en de behoeften worden geschetst. Ex-Change accepteert de aanvraag en zoekt een expert (vrijwilliger) die gedurende een aantal weken in de pot-

1 Jean, de meester-draaier

tenbakkerij van Gatagara kan werken. In het keramische netwerk van Vlaanderen wordt in 2007 een oproep gelanceerd.

Voorjaar 2008: mijn eigen ervaringen

Toen ik de oproep van Ex-Change in mijn mailbox kreeg, was mijn nieuwsgierigheid gewekt. Ik had al verschillende artikelen gelezen over pottenbakkersdorpen in Afrika. Ik ging ervan uit dat de potten hoofdzakelijk in aardewerkleien werden vervaardigd en op lage temperatuur gestookt in een open vuur. Ik was dus wel erg verbaasd om te horen dat er in Gatagara gebruiksgoed werd geproduceerd dat op 1300 °C gestookt werd. Hoewel de medewerkers van Ex-Change mij zoveel mogelijk hebben gebriefd over de situatie ter plaatse, was het voor mij niet eenvoudig om me vooraf een duidelijk beeld te vormen van de plaatselijke situatie. Er werd mij op het hart gedrukt om ter plaatse vooral poolshoogte te nemen van de problemen. Het was uiteraard onmogelijk om alle bestaande problemen tijdens mijn verblijf van twee weken op te lossen.

Bij mijn aankomst in de pottenbakkerij van Gatagara was ik onder de indruk van het hele project. De pottenbakkerij bestond uit acht verschillende gebouwtjes en twee naborigamavovens en een kleine proefoven. Alles zag er goed georganiseerd uit. Ik had veel primitievere omstandigheden verwacht. Toen Jean-Bosco me vertelde over het ontstaan en de geschiedenis van de pottenbakkerij, het moeizame pionierswerk en de moeilijke periode van wederopbouw na de genocide was ik sprakeloos. Hij gaf me het verslag dat Charles Bottin had geschreven tijdens zijn verblijf in 1977-1979. Het doornemen van dit verslag deed me versteld staan van de kracht en het doorzettingsvermogen van een ploeg jonge mensen die vanuit het 'niets', uitsluitend met plaatselijke grondstoffen, dit hele project hebben gerealiseerd.

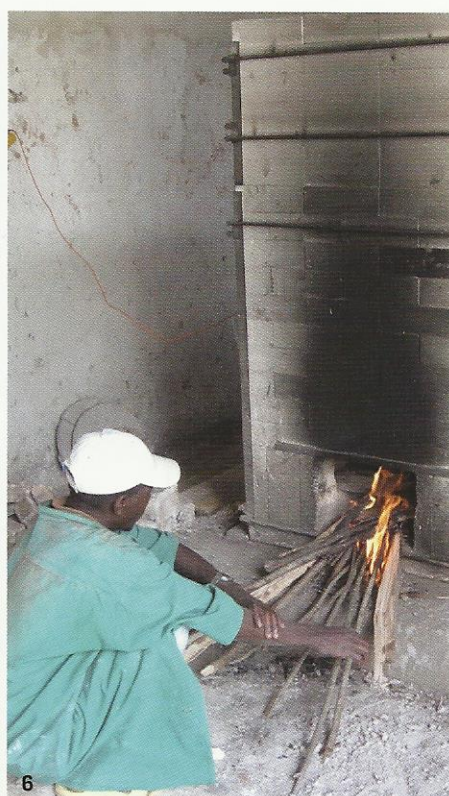
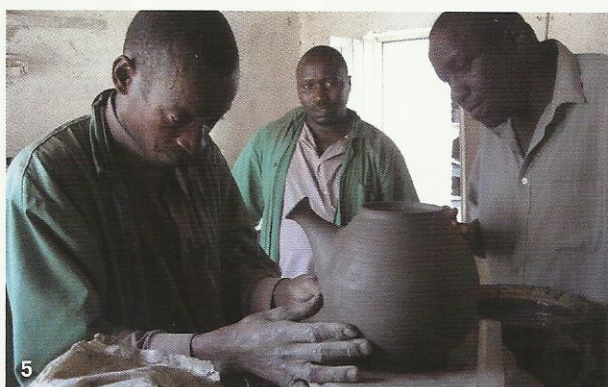
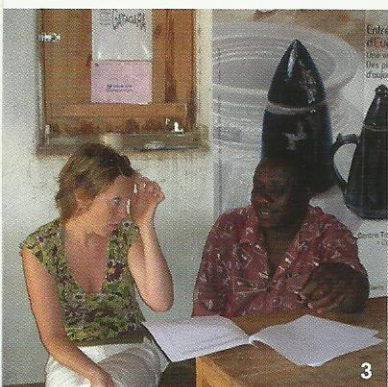
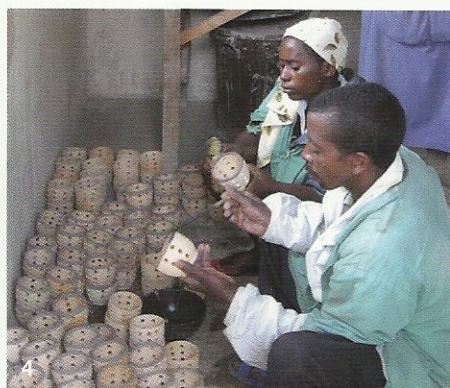
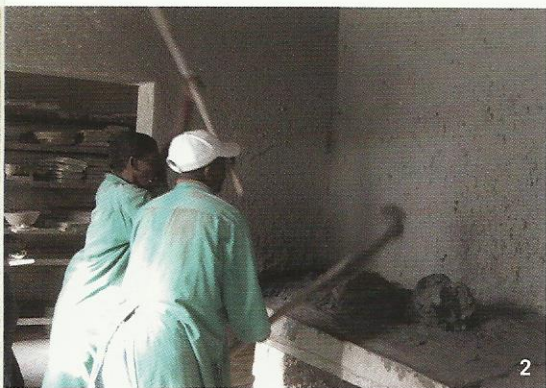
Samen met Jean-Bosco ging ik aan de slag. We bekeken samen de vormgeving van een aantal stukken. Bij het zien van kannen en theepotten vroeg ik hem of de klanten hierover klachten hadden. Zoals ik vermoedde, was er geen enkele tuit die zonder morsen kon gieten. Ik legde uit dat met enkele eenvoudige aanpassingen aan de vormgeving dit probleem kon worden opgelost, en gaf een demonstratie daarvan. De draai-

ers, Jean en Jean-Claude, keken aandachtig toe. Deze stielmannen hebben voldoende ervaring en deskundigheid om elke vorm te draaien die hen wordt voorgedaan. Ze waren dan ook onmiddellijk enthousiast en gingen deze aangepaste vormgeving toepassen.

Bij het draaien en het stoken van borden was er ook een groot probleem. Veel borden barstten tijdens het droogproces of tijdens de biscuitstook. De borden die de biscuit overleefden, vervormden erg tijdens de gladbrand. Het scheuren van grote, vlakke bodems is een frequent voorkomend probleem, dat kan worden opgevangen door de klei grondig te kneden, te centreren en te hercentreren. Ik legde de theorie uit van de spanning tussen de microscopisch kleine kleiplaatjes en demonstreerde hoe deze kon worden voorkomen. Het vervormen tijdens de gladbrand van 1300 °C is een probleem dat minder gemakkelijk is op te lossen. De kapsels (moffels) en ovenplaten zijn niet 100% vlak. Elke oneffenheid in een ovenplaat zal zich manifesteren in een object dat erop steunt en op hoge temperatuur wordt gestookt. De enige twee oplossingen zijn: ofwel ovenplaten aanschaffen die 100% vlak zijn (maar dit is eigenlijk onbetaalbaar voor de pottenbakkerij van Gatagara), ofwel de stooktemperatuur verlagen (maar dit betekent aanpassing van het volledige productieproces).

De optie van deze laatste oplossing heb ik uitvoerig met Jean-Bosco besproken. Het verlagen van de stooktemperatuur zou ook betekenen dat op het hout bespaard zou kunnen worden en het stookproces kon worden ingekort. En het zou de totale productie goedkoper kunnen maken. Dit is natuurlijk een drastische ingreep die niet op korte termijn is te realiseren, maar om een langzame omschakeling vraagt. Ook de keuze om een biscuitstook over te slaan en alle stukken rauw te glazuren, zou een enorme besparing betekenen wat betreft tijd (in- en uitladen van ovens) en energie (reductie houtverbruik met ongeveer 50%).

We besloten om een kleine proefoven te stoken, waarbij én het rauwglazuren zou worden uitgetest, evenals enkele nieuwe glazuren, én de stooktemperatuur verlaagd zou worden (met 50 °C). Jean-Bosco was bang om de kleine proefoven te ge-

bruiken, omdat die in een schuur stond met een tamelijk laag dak. De laatste keer dat deze oven gebruikt werd, was een deel van het dak in brand gevlogen. Bovendien was het deksel van deze proefoven gebroken. Ik probeerde hem ervan te overtuigen dat het herstellen en opnieuw uittesten van dit kleine oventje hem de mogelijkheid zou bieden om in de toekomst sneller glazuur- en kleurtesten uit te voeren die het aanpassen van de productie eenvoudiger zou maken.

De eerste vijftientig glazuurstalen met aangepaste glazuur-recepten werden in de oven gestapeld, de helft was op biscuit, de andere helft op rauwe klei. Het stoken begon rond elf uur 's ochtends. De temperatuur steeg met 150 à 200 °C per uur, zodat we tegen het vallen van de avond al boven de 1000 °C zaten. Daarna ging het langzaam. Er trad regelmatig reductie op, zodat de gewonnen temperatuur opnieuw afnam. Tegen elf uur 's avonds bereikten we een temperatuur van 1200 °C. Na nog twee uur stoken was de temperatuur slechts met 40 °C toegenomen, maar Segerkegel 9 boog wel om, wat wijst op een temperatuur van minstens 1280 °C. Na het weekend laadden we de oven uit. De resultaten waren niet 100%, maar toonden wel potentieel. Het rauwglazuren was geslaagd en ik hoopte dat ik met deze testen Jean-Bosco kon overtuigen om stelselmatig over te schakelen op een *monocuisson*.

De laatste week voerde ik nog een aantal testen uit die in de naborigama werden gestookt. Ook hier verliep het stoken moeizaam en werd de eindtemperatuur niet gehaald. Ik vermoed dat het niet volledig uitgedroogde hout het probleem was.

Mijn verblijf van twee weken vloog voorbij. Kort voor mijn vertrek naar Rwanda vernam ik dat Gatagara een klein afgelegen dorpje is waar bijna niemand Frans spreekt. Ik vreesde dat ik erg geïsoleerd zou zijn en door gebrek aan duidelijke communicatie geconfronteerd zou worden met allerlei frustrerende toestanden. Maar mijn vrees was ongegrond. De mensen waren erg vriendelijk, leergierig. Als ze vijf woorden Frans of Engels spraken werd er 'gepraat', desnoods aangevuld met gebarentaal. Doordat de pottenbakkerij van Gatagara toch redelijk goed is uitgerust en er veel deskundigheid aanwezig

is, heb ik veel glazuurproeven kunnen uitvoeren en hen op weg kunnen helpen om hun problemen verder op te lossen.

Desalniettemin bestaat er nog steeds een grote nood aan deskundige hulp en assistentie om hun productie te moderniseren, efficiënter te laten verlopen en het stookprobleem op te lossen. Binnenkort zal de pottenbakkerij van Gatagara opnieuw een aanvraag indienen bij Ex-Change om een deskundige te sturen die in een volgende fase van hun ontwikkeling verdere ondersteuning kan bieden.

Patty Wouters

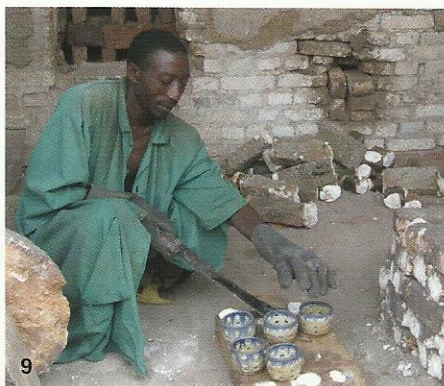
Financiële steun

De pottenbakkerij van Gatagara wordt financieel en logistiek gesteund door de Vereniging België-Rwanda. Mensen die een financiële bijdrage willen leveren, kunnen deze overmaken op het Belgische rekeningnummer: 310-1186157-30 met vermelding: Potterie van Gatagara, project Ex-Change 2009-2010.

Vanuit het buitenland (dus ook Nederland):
IBAN: BE15 3110 1861 5730
BIC-code: BBRUBEBB

Vrijwilliger gezocht!

Heeft u interesse om op vrijwillige basis gedurende zes maanden als deskundige in Gatagara mee te werken, stuur dan uw cv in het Frans, met opleiding, werkervaring en motivatie naar: Ex-Change, t.a.v. Sabine Soetens, Herentalsebaan 643, 2160 Wommelgem, België. Of per e-mail: sabine.soetens@ex-change.be. Voor meer informatie: www.ex-change.be.

Diavoordracht

Op vrijdag 27 maart om 20.00 uur zal Patty Wouters een lezing en diavoordracht geven over haar ervaringen in Rwanda. De voordracht heeft plaats in Atelier Cirkel, Prins Kavelhof 35, 2930 Brasschaat, België (tussen Breda en Antwerpen). Voor meer informatie: www.ateliercirkel.be. Graag vooraf inschrijven (of uw aanwezigheid via e-mail bevestigen): info@ateliercirkel.be.

- 2 De klei wordt met stokken bewerkt en geprepareerd
- 3 Valérie Stefanie bespreekt met Jean-Bosco Bakundukize de mogelijkheden om een project in te dienen bij Ex-Change
- 4 Het decoreren van de potten
- 5 De tuiten worden aan de theepotten gemonteerd
- 6 Het kleine proefoventje wordt gestookt
- 7 De vlammen stijgen op uit de schoorsteen van de houtoven
- 8 Alle bordes worden afzonderlijk in kapsels of moffels gestookt
- 9 Soms zijn de stukken vastgesmolten aan de ovenplaten en moeten ze met een machette worden losgekapt
- 10 Patty Wouters met alle werknemers van de pottenbakkerij